

مصادیق جرائم مشمول صلاحیت واقعی در حقوق تطبیقی ایران، فرانسه و انگلستان

سید حسین احمدی گلیان*

چکیده

در بین دولت‌ها اصلی مورد پذیرش قرار گرفته که مبتنی بر این است اعمال مجرمانه‌ای که در خارج از سرزمین دولتی توسط تبعه همان کشور یا کشور دیگری با هدف تهدید امنیتی و آسیب به منافع حیاتی و حساس اقتصادی انجام شود تحت عنوان اصل صلاحیت واقعی بوده که قوانین کیفری در خارج قلمرو حاکمیت دولت‌ها قابل اعمال و جرم مورد رسیدگی و متهم به مجازات قانونی محکوم می‌شود.

در هر سه کشور ایران، فرانسه و انگلستان مصادیق جرائم این اصل که مورد پذیرش حقوق بین‌الملل بوده توسعه و افزایش یافته‌اند و رسیدگی غیابی به اتهام مرتکب پذیرفته شده و از سوی دیگر میزان مجازات مرتکب که در خارج از قلمرو رسیدگی و حکوم اجرا شده در کشوری که منافع حیاتی آن مورد تهدید قرار گرفته نیز قابل محاسبه و مورد پذیرش قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: قلمرو مکانی حقوق جزا، اصل صلاحیت واقعی، جرائم مشمول اصل، تغییرات قوانین.

مقدمه:

اشخاص حقوق بین الملل عمومی سه دسته هستند: دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی دولتی و بعضی از اشخاص حقیقی. عضو اصلی جامعه بین‌الملل دولت‌ها می‌باشند که واجد صلاحیت دارا شدن حق و تکلیف هستند و اصل سوم منشور سازمان ملل متحد بر این موضوع تأکید دارد. بر اساس ماده یک کنوانسیون ۱۹۳۳ مونتو ویدو از نظر حقوق بین‌الملل یک کشور از اجزای زیر تشکیل می‌شود:

۱- جمعیت دائمی و همیشگی

۲- سرزمین معین

۳- قدرت، حکومت یا حاکمیت

۴- استقلال و اهلیت برای ایجاد رابطه با سایر دولت‌ها

با وجود ارکان مذکور کشور از سوی سایر دولت‌ها به طرق پیش‌بینی شده در حقوق بین‌الملل مورد شناسایی قرار می‌گیرد و متعاقباً می‌تواند اعمال صلاحیت و حاکمیت نماید.

صلاحیت دولت عبارت است از اعمال قدرت حاکمه دولت بر اشخاص و اموال واقع در قلمرو خود از طریق قانون داخلی و طبق موازین حقوق بین‌الملل و یکی از ارکان اصلی حاکمیت دولت اعمال آن در محدوده سرزمین خود است (اصل صلاحیت سرزمینی) و مطابق اصل عدم مداخله در امور داخلی کشورها که برگرفته از پاراگراف ۷ اصل ۲ منشور سازمان ملل متحد است.

هر دولتی صلاحیت قانون‌گذاری و اقتدار وضع قوانین را به‌عنوان اعمال حاکمیت سرزمینی برای اتباع کشور خود و ساکنین کشور خود دارد. ممکن است تبعه کشوری در خارج از سرزمین خود مرتکب جرم شود در این صورت رسیدگی به اتهام با اصل عدم مداخله در امور دیگر کشورها دچار تضاد می‌شود.

برای اینکه صلاحیت دولت‌ها طبق حقوق بین‌الملل قانونی و مشروع و مورد حمایت قرار گیرند بایستی بر اساس یکی از اصول و مبانی مورد پذیرش حقوق بین‌الملل بوده تا قابل توجیه داخلی و بین‌المللی قرار گیرند:

۱- اصل صلاحیت سرزمینی (ارضی)

۲- اصل صلاحیت شخصی (ملی)

۳- اصل صلاحیت امنیتی (حفاظتی یا حمایتی)

۴- اصل صلاحیت جهانی

۵- اصل صلاحیت تبعی که آن را صلاحیت شخصی منفی (مجنی علیه) نیز بیان

کرده‌اند.

موضوع قلمرو اصل صلاحیت واقعی همواره مورد توجه حقوقدانان قرار گرفته است؛ که یک حقوقدان چنین بیان داشته: «اغلب کشورها از این اصل تا حدودی پیروی می‌نمایند و به بالنتیجه به نظر می‌رسد که اصل معتبری است ولی این خطر همواره وجود دارد که برخی دولت‌ها ملاحظات امنیتی خود را به نحو بسیار گسترده‌ای تفسیر کنند»^۱.

در بین دولت‌ها قاعده‌ای مورد پذیرش قرار گرفته که مبتنی بر این است که اعمالی را که در خارج از سرزمین دولت‌ها با هدف تهدید امنیتی آن‌ها انجام می‌شود اعم از اینکه شخصی تبعه آن کشور باشد یا تبعه کشور بیگانه‌ای در کشوری قابل‌رسیدگی و مجازات باشد که امنیتش مورد تهدید قرار گرفته است و به عبارت دیگر جرم علیه منافع عالی کشور و تمامیت ارضی و سیاسی، مکانی یا اقتصادی کشورها ارتکاب یافته است. «ماده ۴: قطعنامه موسسه حقوق بین‌الملل در سال ۱۹۳۱ بیان داشته است که: هر کشوری حق دارد جرائم زیر را که بیگانگان خارج از سرزمین آن مرتکب شوند مجازات نماید:

الف) هر عملی که علیه امنیت آن صورت گیرد.

ب) جعل پول رایج، مهر و اسناد و نشان رسمی آن دولت؛ این قاعده قابل اعمال است و حتی وقتی که اعمال مورد نظر به وسیله قانون کیفری دولتی که جرم در آن واقع شده قابل مجازات نباشد.^۲»

مبانی مورد پذیرش صلاحیت واقعی برای دولت‌ها در حقوق بین‌الملل همین جرائم است و در حالی که برخی از کشورها به حدی دایره آن را توسعه داده‌اند و تفسیر موسع داشته‌اند که از حدود عرف و مقررات بین‌المللی فراتر رفته‌اند و در این تحقیق نوع جرائم در صلاحیت واقعی کشورهای جمهوری اسلامی ایران و جمهوری فرانسه و کشور انگلستان مورد بررسی تطبیقی قرار می‌گیرد.

۱- مصادیق جرائم مشمول صلاحیت واقعی در حقوق جزای ایران در گذر زمان

پس از تصویب اولین قانون مجازات عرفی در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی که تا سال ۱۳۵۲ هجری شمسی ادامه داشت مقررات خاص و جامعی در مورد اصل صلاحیت واقعی در باب جرائم علیه منافع ملی اعم از سیاسی - امنیتی و اقتصادی وجود نداشت

^۱A modern introduction to international law, Michael Akehurst

opcit, p.p. ۱۰۵-۱۰۶

^۲-Max, Sorensen, opcit, p.p. ۳۶۳-۳۶۲

و قوانین به صورت پراکنده و متفرقه بودند.

در سال ۱۳۰۴ نیز قانون مجازات عمومی ایران منبعت از قانون جزای ۱۸۱۰ فرانسه با اندک تغییراتی به صورت مجموعه‌ای مدون تصویب شد و سپس در سال ۱۳۵۲ قانون مجازات عمومی جدید ایران مجدداً بر اساس و برگرفته از قانون جزای فرانسه به تصویب مجلس شورای ملی و سنا رسید و در سال‌های ۱۳۶۱ و ۱۳۷۰ و ۱۳۹۲ نیز جرائم مشمول صلاحیت واقعی دستخوش تغییرات و اضافاتی شد.

۱-۲ ماده ۳ قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲ ایران:

در بند ج قانون ماده ۳ آن در باب اول به موضوع جرائم مشمول صلاحیت واقعی اختصاص یافته بود که مقرر می‌داشت:

هر ایرانی یا بیگانه‌ای که در خارج از قلمرو حاکمیت ایران مرتکب یکی از جرائم زیر شود طبق قانون ایران مجازات می‌شود و هرگاه نسبت به آن جرم در خارج مجازات شده باشد بابت مجازاتی که در دادگاه‌های ایران تعیین می‌گردد احتساب خواهد شد.

۱- اقدام علیه حکومت مشروطه سلطنتی و امنیت داخلی و خارجی و تمامیت ارضی یا استقلال کشور ایران.

۲- جعل فرمان یا دستخط و یا مهر و یا امضاء رئیس مملکت یا استفاده از آن‌ها.

۳- جعل نوشته رسمی نخست‌وزیر یا هر یک از روسای مجلسین سنا و شورای ملی و یا هر یک از وزیران یا استفاده از آن‌ها.

۴- جعل اسکناس رایج ایران یا اسناد بانکی ایران مانند برات‌های قبول شده از طرف بانک‌ها یا چک‌های صادر شده از طرف بانک‌ها و یا اسناد تعهدآور بانک‌ها و همچنین جعل اسناد خزانه و اوراق قرضه صادره و یا تضمین شده از طرف دولت یا شبیه‌سازی و هرگونه تقلب در مورد مسکوکات رایج داخلی.

در بند "د" نیز آمده بود که: جنحه یا جنایتی که مستخدمان دولت یا اتباع بیگانه که در خدمت دولت ایران هستند به مناسبت شغل و وظیفه خود مرتکب می‌شوند همچنین جنحه یا جنایت مأموران سیاسی و کنسولی دولت ایران که از مصونیت سیاسی استفاده می‌کنند مشمول مقررات بند ج خواهد بود.

هرچند اساسی‌ترین اصل حاکم بر مقررات جزایی از نظر حقوق جزای بین‌الملل رسیدگی، تعقیب و مجازات مرتکبان جرم واقع در قلمرو حاکمیت یک کشور به موجب قوانین داخلی همان کشور است لکن در بعضی موارد اجرای این اصل (اصل صلاحیت سرزمینی) برای حفظ نظم و تأمین آسایش عمومی و امنیت داخلی و خارجی کشور کافی نیست و هنگامی که جرم علیه منافع اساسی یک کشور در خارج از آن کشور

انجام شود دولت‌ها برای رفع ضرر رسانی به خود، کشور متضرر از جرم را نیز صالح به رسیدگی دانسته‌اند که همان صلاحیت واقعی بوده و مبتنی بر نظریه دفاع مشروع و حمایت از دولت‌ها است.

جرائمی که در بند ج ماده ۳ ذکر شده در تطبیق با ماده ۴ قطعنامه موسسه حقوق بین‌الملل ۱۹۳۱ آنچه مشترک هستند عبارت‌اند از:

۱- جرائم علیه امنیت (داخلی و خارجی).

۲- جعل پول رایج ایران (اسکناس).

۳- جعل مهر رسمی دولت ایران که همان مهر رئیس مملکت ایران است که به‌جز جعل اسکناس رایج ایران سایر موارد اضافه‌شده است استفاده از آن‌ها نیز اضافه‌شده و توسعه‌یافته است.

۴- جعل اسناد رسمی دولت ایران که هم فرمان یا دستخط یا مهر یا امضاء رئیس مملکت یا نوشته رسمی نخست‌وزیر یا هر یک از روسای مجلس سنا و شورای ملی و یا هر یک از وزیران را شامل می‌شود که بندهای دوم و سوم ماده ۳ می‌باشند و در این قسمت نیز عبارت استفاده از آن‌ها اضافه و توسعه‌یافته است.

در مورد جعل نشان‌های رسمی دولت‌ها که از جمله جرائم در صلاحیت واقعی در قطعنامه آمده لکن در بند ج ماده ۳ چنین عبارتی نیامد است و با ملاحظه قوانین جزایی مصوب بعد انقلاب اسلامی نیز در سال‌های ۱۳۶۱ و ۱۳۷۰ و ۱۳۹۲ این موضوع مغفول مانده و درحالی که طبق اصل یکصد و بیست و نهم قانون اساسی کشورمان نشان‌های دولتی به رسمیت شناخته شده و اعطای آن با رئیس‌جمهور است مگر اینکه موضوع از مصادیق بند دوم ماده ۵۲۵ قانون مجازات اسلامی مبحث تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ (علامت یکی از ادارات دولتی یا نهادهای انقلاب اسلامی) باشد.

مطابق بند ج ماده ۳ قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲ هر فردی چه ایرانی یا تبعه خارجی مرتکب جرائم مذکور شود مشمول صلاحیت واقعی، اعمال مجازات قوانین جزایی ایران برای ارتکاب جرائم واقع در خارج از کشور علیه منافع کشورمان قرار می‌گیرد و این فرد تبعه ایران از جهت اعمال صلاحیت شخصی نیست بلکه از جهت اعمال صلاحیت واقعی به لحاظ اهمیت جرم ارتکابی علیه منافع ملی کشور ایران است. در این صورت امکان محاکمه غیابی نیز وجود دارد برخلاف صلاحیت شخصی و از سوی دیگر از شمول قاعده منع محاکمه مجدد نیز خارج است و در صلاحیت واقعی این قاعده پذیرفته نشده است و صرفاً میزان مجازاتی که مجرم در خارج از کشور متحمل شده و در زمان تعیین مجازات در کشور ایران مورد توجه قرار می‌گیرد که مستلزم بررسی موضوع و احراز و اثبات آن از سوی دادگاه رسیدگی‌کننده در ایران و سپس

تعیین دقیق نوع و مقدار و محاسبه آن با مجازات مورد حکم در دادگاه ایران است. بندهای چهارگانه ماده ۳ قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲ جرائم ارتكابی را از این جهت مشمول صلاحیت واقعی قرار داده که یا به نظام سیاسی یا به نظام امنیتی یا اقتصادی کشور و در مجموع به حیثیت و اعتبار و جایگاه بین‌المللی کشور ایران لطمه و خسارت و ضرر وارد کرده و مراودات سیاسی - تجاری و اقتصادی و بین‌الملل بین دولت‌های با ایران و بین ایران با مجامع بین‌المللی را دچار نوعی بی‌اعتمادی قرار داده است که نهایتاً موجب سلب امنیت و آسایش عمومی داخلی و بین‌المللی در سطوح سیاسی - امنیتی - اقتصادی و اجتماعی می‌گردد.

۲-۲: صلاحیت واقعی در قانون راجع به مجازات اسلامی ۱۳۶۱:

قانون‌گذار ایرانی پس از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ با همان تئوری دفاع مشروع که در بین دولت‌ها و در حقوق بین‌الملل راجع به اعمال صلاحیت واقعی جرائم خاصی علیه منافع اساسی کشور که در خارج از کشور از ناحیه تبعه ایرانی یا بیگانه‌ای انجام می‌شود و نظام سیاسی - اقتصادی و امنیتی کشور ایران را هدف قرار می‌دهد، در بند ب ماده ۳ قانون راجع به مجازات اسلامی بدون در نظر گرفتن تابعیت مرتکب جرم و محل وقوع جرم داخل در صلاحیت قوانین جزایی و دادگاه‌های کیفری ایران بیان و مقرر داشته است.

بند ب ماده ۳ قانون راجع به مجازات اسلامی ۱۳۶۱:

هر ایرانی یا بیگانه‌ای که در خارج از قلمرو حاکمیت ایران مرتکب یکی از جرائم ذیل شود طبق قانون مجازات جمهوری اسلامی ایران مجازات می‌شود.

۱- اقدام علیه حکومت جمهوری اسلامی ایران و امنیت داخلی و خارجی و تمامیت ارضی یا استقلال جمهوری اسلامی ایران.

۲- جعل فرمان یا دستخط یا مهر یا امضاء مقام رهبری یا رئیس‌جمهوری و یا استفاده از آن‌ها.

۳- جعل نوشته رسمی نخست‌وزیر یا رئیس مجلس شورای اسلامی و یا شورای نگهبان و یا شورای عالی قضایی یا رئیس دیوان عالی کشور یا دادستان کل کشور یا هر یک از وزیران یا استفاده از آن‌ها.

۴- جعل اسکناس رایج ایران یا اسناد بانکی ایران مانند برات‌های قبول‌شده از طرف بانک‌ها یا چک‌های صادرشده از طرف بانک‌ها و یا اسناد تعهدآور بانک‌ها و همچنین جعل اسناد خزانه و اوراق قرضه صادره و یا تضمین‌شده از طرف دولت یا شبیه‌سازی و هرگونه تقلب در مورد مسکوکات رایج داخل.

از لحاظ مصداق جرائم توسعه یافته و اضافه گردیده و به عبارتی از حدود پانزده مصداق مجرمانه افزایش یافته است که شامل جعل و نوشته رسمی رئیس مجلس شورای نگهبان یا شورای عالی قضایی یا رئیس دیوان عالی کشور یا دادستان کل کشور می باشند و شخصیت‌ها و مقامات مذکور را به نوعی در سطح تصمیم گیران و مدیران عالی نظام معرفی نموده‌اند.

در بند ج ماده ۳ نیز آمده که: هر جرمی که مستخدمان دولت یا اتباع بیگانه که در خدمت دولت جمهوری اسلامی ایران هستند به مناسبت شغل و وظیفه خود مرتکب می‌شوند و همچنین هر جرمی که مأموران سیاسی و کنسولی دولت ایران که از مصونیت سیاسی استفاده می‌کنند مشمول مقررات بند ب خواهد بود. که با بند "د" ماده ۳ قانون ۱۳۵۲ تفاوتی ندارد و به نوعی افراد مشمول در حکم در صلاحیت واقعی را مدنظر قرار داده‌اند.

دادگاه‌های ایران در صورتی صلاحیت رسیدگی به جرائم موضوع بند ب ماده ۳ قانون راجع به مجازات اسلامی ۱۳۶۱ را داشتند یک از دو شرط محقق می‌شد یکی اینکه هرگاه قسمتی از جرم در ایران واقع و نتیجه آن در خارج از قلمرو حاکمیت ایران حاصل شود دوم اینکه هرگاه قسمتی از جرم در خارج واقع و نتیجه آن در ایران به دست می‌آید؛ که بر اساس ماده ۲۰۰ قانون آیین دادرسی کیفری مرتکب جرم در حوزه‌ای از کشور ایران دستگیر شود در داخل کشور ایران مورد تعقیب و مجازات قرار می‌گیرد.

تنها تفاوت عمده با قانون سابق این است که قاعده احتساب مجازات مرتکب جرم در خارج از کشور نیامده و حذف شده و در دادگاه‌های ایران به آن توجهی نمی‌کنند.

۳-۱: صلاحیت واقعی در قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰:

ماده ۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ نیز در مورد جرائم در صلاحیت واقعی است که مقرر داشته:

هر ایرانی یا بیگانه‌ای که در خارج از قلمرو حاکمیت ایران مرتکب یکی از جرائم ذیل شود و در ایران یافت شود و یا به ایران مسترد گردد طبق قانون مجازات جمهوری اسلامی ایران مجازات می‌شود:

- ۱- همانند سابق و بدون تغییر.
- ۲- مقام رئیس‌جمهور از بند دوم به بند سوم منتقل شده است.
- ۳- نخست‌وزیر حذف شده و معاونان رئیس‌جمهور بجای آن آمده و رئیس شورای

عالی قضایی حذف و رئیس قوه قضائیه بجای آن آمده است.

۴- همانند سابق و بدون تغییر.

در قانون سال ۱۳۷۰ مقنن یک تغییر اساسی آورده که برای اعمال صلاحیت واقعی ضروری است در ایران یافت شود و یا به ایران مسترد گردد به عبارت دیگر امکان محاکمه غیابی را سلب کرده و وجود ندارد و در حالی که اساس صلاحیت واقعی جرائم علیه منافع اساسی و حیاتی و مهم کشور بوده که مورد حمایت حقوق بین الملل اسد و صلاحیت دادگاه‌های کشور ایران را محدود نموده که با مصالح عالی نظام در داخل کشور در تعارض و از سوی دیگر از حقوق متعارف بین الملل نیز فاصله گرفته است؛ و اکثر کشورها در توسعه صلاحیت‌ها مصلحت‌اندیشی می‌نمایند نه در محدود نمودن صلاحیت‌ها. تغییر دیگر قابل توجه در قانون سال ۱۳۷۰ حذف قائده احتساب مجازات اجرا شده برای مرتکب جرم در خارج از کشور به هنگام صدور حکم در دادگاه‌های ایران است و مورد توجه در تعیین مجازات قرار نخواهد گرفت. موضوع اتباع در استخدام کشور به صورت ماده ۶ جدا آمده است.

۴-۱: صلاحیت واقعی در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲:

ماده ۵ از فصل دوم از بخش اول از کتاب اول قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ به موضوع مصادیق جرائم در صلاحیت واقعی پرداخته است و مقرر می‌دارد:

هر شخص ایرانی یا غیر ایرانی که در خارج از قلمرو و حاکمیت ایران مرتکب یکی از جرائم زیر یا جرائم مقرر در قوانین خاص گردد طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می‌شود و هرگاه رسیدگی به این جرائم در خارج از ایران به صدور حکم محکومیت و اجرای آن منتهی شود دادگاه ایران در تعیین مجازای تعزیری میزان محکومیت اجرا شده را محاسبه می‌کند:

الف) همانند سابق و بدون تغییر.

ب) عبارت حکم رهبری اضافه شده.

پ) عبارت حکم رئیس جمهور و سایر اشخاصی که اضافه شده‌اند شامل: نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شورای نگهبان، رئیس و اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام هستند.

ت) جعل آراء مراجع قضایی یا اجرائیه‌های صادره از این مراجع یا سایر مراجع قانونی و یا استفاده از آنها.

بندت موضوع جدیدی است و اخیراً به‌عنوان جرائم در صلاحیت واقعی اضافه شده‌اند. (ث) ... تهیه یا ترویج سکه قلب بجای هرگونه تقلب در مورد مسکوکات رایج داخله آمده است و سایر عبارت تغییر نکرده‌اند.

جرائم مستخدمان (اعم از ایرانی و خارجی) دولت ایران و مأمورین سیاسی دارای مصونیت سیاسی جداگانه در ماده ۶ آمده است.

همان‌طوری که ملاحظه می‌شود اعمال صلاحیت قوانین و دادگاه‌های ایران در مورد جرائم مذکور در ماده ۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ در مرتکبینی جرائمی است که ایرانی باشند یا غیر ایرانی و در ایران یافت شوند و یا به ایران مسترد شوند فلذا محدودیت منع محاکمه غیابی برداشته شده و رسیدگی غیابی اجازه داده شده است. در متن ماده ۵ آمده است که قاعده احتساب مجازات‌های اعمال شده بر متهم در دادگاه‌های خارج از کشور در هنگام تعیین مجازات در دادگاه‌های ایران اعمال و مورد توجه قرار می‌گیرد و این به عدالت و انصاف نزدیک‌تر است هرچند که قاعده منع محاکمه مجدد در اصل صلاحیت واقعی کماکان پذیرفته نشده است.

جعل آراء مراجع قضایی یا اجرائیه‌های صادره از این مراجع یا سایر مراجع قانونی و استفاده از آن‌ها از این جهت به موارد و مصادیق جرائم در صلاحیت واقعی قانون مجازات اسلامی ایران در سال ۱۳۹۲ اضافه شده است که دولت ایران در طول مهر و موم‌های گذشته موافقت‌نامه‌های متعدد معاضدت قضایی و استرداد مجرمین و محکومین و اجرای نیابت قضایی با سایر دولت‌ها را به‌صورت دوجانبه یا چندجانبه منعقد کرده و احتمال هرگونه جعل آراء قضایی و اجرائیه‌ها متصور است.

۲- مصادیق جرائم مشمول صلاحیت واقعی در حقوق جزای فرانسه

حقوق فرانسه از خانواده حقوق نوشته رومی ژرمن است و مبدأ تحولات قانون‌گذاری در کشورهای خاورمیانه شده و در فرانسه نیز تحت تأثیر مجموعه عقاید و افکار دانشمندان و فلاسفه حقوق و علوم اجتماعی نهضت اصلاح‌طلبی در قوانین جزایی در قرن هجدهم میلادی شروع شد و پس از انقلاب کبیر فرانسه در سال ۱۷۸۹ اصلاحات حقوق جزا و قوانین جزایی آغاز شد و اولین قانون مجازات عمومی فرانسه در سال ۱۷۹۱ به تصویب مجلس مؤسسان رسید که مبتنی بر اندیشه اصالت فرد و حفظ ارزش‌های جمعی و حمایت از اشخاص و مالکیت پی‌ریزی شده و هدفش نیز دفاع از شخص انسانی و تمایل به شکوفایی کامل استعدادها و دفاع از او در برابر هرگونه تعرض بود. در طول حاکمیت صد هشتادساله قانون فوق‌الذکر نقاط قوت و ضعف آن دیده

شد و نهایتاً در سال ۱۸۱۰ میلادی بر مبنای اصلاحات جدید قانون جزای عمومی که معروف به کد (ناپلئونی) شد به تصویب رسید.

به‌طور کلی نظام کیفری دوره امپراتوری ناپلئونی ترکیبی از نظام جزایی مختلط و بینابین نظام جزایی قدیم فرانسه و نظام جزایی بعد از انقلاب فرانسه بود که هدف از مجازات بیشتر بر تشدید مجازات از طریق ارباب و اخافه برای تأمین امنیت و آسایش عمومی استوار بود.

نهایتاً پس از حاکمیت دو قرن قانون مذکور قانون جدید جزای فرانسه در سال ۱۹۹۲ به تصویب رسید که در حال حاضر حاکم و قابل اجرا است. «برای اولین بار در کشور فرانسه ماده ۷ قانون تحقیقات جنایی به‌وسیله اصلاح قانون ۲۷ ژوئن ۱۸۶۶ در بند اول چنین مقرر می‌داشت که:

هر بیگانه‌ای که در خارج از قلمرو فرانسه خواه به‌عنوان مباشر و خواه به‌عنوان معاون مرتکب جرمی علیه امنیت دولت شود یا مهر دولت یا نقد رایج و اوراق ملی و اسکناس رایج بانک و مجاز کشور را جعل کند اگر در فرانسه دستگیر شود یا دولت با استرداد او را به خاک فرانسه بیاورد، مطابق احکام قانون فرانسه محاکمه خواهد شد.^۳

مقنن فرانسه در قانون جزای ۱۹۹۲ در بخش نخست مواد کیفری مربوط به اصول کلی در فصل سوم آن که ناظر بر اجرای قانون کیفری در مکان اسد در قسمت گفتار دوم بزه‌های ارتکاب یافته در خارج از قلمرو زمینی جمهوری ماده ۱۰ - ۱۱۳ چنین مقرر داشته است که:

قانون کیفری فرانسه بر جنایتها و جنحه‌های توصیف‌شده به‌عنوان بزه‌های علیه منافع بنیادین ملت و سرکوب‌شده به وسیله بخش نخست کتاب چهارم، بر جعل و تقلب مهرهای دولتی، جعل سکه و اوراق بانکی و اوراق قرضه سرکوب‌شده به‌وسیله مواد ۱-۴۴۲، ۲-۴۴۲، ۵-۴۴۲، ۱۵-۴۴۲، ۱-۴۴۳، ۱-۴۴۴ و بر هر جنایت یا جنحه ای ارتکابی علیه مأموران یا مکان‌های دیپلماتیک یا کنسول فرانسه، ارتکاب یافته در خارج از قلمرو جمهوری، اعمال می‌شود.

باملاحظه متن ماده مذکور که ناظر بر اعمال صلاحیت واقعی قوانین جزایی کشور فرانسه اسد و به نظر می‌رسد که ناظر بر اشخاص چه فرانسوی چه غیر فرانسوی (خارجی) باشند را شامل می‌شود و محاکمه غیابی را نیز به‌نوعی پذیرفته بدین توضیح که شرط ماده ۶۹۴ قانون آیین دادرسی کیفری نیز حذف شده است که در مبانی مذکور با مقررات کشور ایران مشابه است.

۳- پوربافرانی، حسن، حقوق جزا بین‌الملل، چاپ دهم، تهران، نشر جنگل، ۱۳۹۵، ص ۱۳۶.

در مورد مصادیق جرائم جعل مهر دولتی، تقلب مهر دولتی، جعل سکه بانکی، جعل اوراق بانکی و جعل اوراق قرضه با جرائم مذکور در ماده ۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ ایران مشابه هستند و سایر جرائم که در ماده ۵ قانون مجازات اسلامی کشورمان توسعه یافته به نظر می‌رسد بیشتر ناظر بر تعداد اشخاص طراز اول تصمیم‌گیران نظام حکومتی کشورمان باشد و صرفاً جعل آراء و اجرائیه‌های قضایی و استفاده از آن‌ها از باب مصلحت‌اندیشی قضایی و سیاسی برای اعتلاء بخشی به این‌گونه آراء و اجرائیه‌ها به لحاظ موافقت‌نامه‌های معاضدت قضایی و استرداد مجرمین و محکومان و نیابت‌های قضایی بین دولت ایران و سایر دول است.

در مورد محاسبه مجازات اعمال شده برای محکوم در خارج از کشور فرانسه نیز ماده ۱۱۳-۹ مقرر داشته: در حالت‌های پیش‌بینی شده در مواد ۱۱۳-۶ و ۱۱۳-۷ هیچ‌گونه تعقیبی نمی‌تواند علیه شخصی که ثابت می‌نماید که برای همین اعمال به‌طور قطعی در خارج از کشور محاکمه شده است و یا در حالت محکومیت ثابت می‌نماید که کیفر مورد حکم قرار گرفته را تحمل نموده است و یا ثابت می‌نماید که کیفر مورد نظر مشمول مرور زمان شده است به مورد اجرا گذاشته شود. با امعان نظر در مواد ۱۳-۶ و ۱۱۳-۷ قانون گذار فرانسه منع محاکمه مجدد را برای محکوم موضوع ماده ۱۳-۷ که مجازات او به‌طور قطعی اجرا شده یا محاکمه و تبرئه شده یا بزه مشمول مرو زمان شده تجویز نکرده و ممنوع کرده درجایی است که بزه دیده تبعه فرانسه باشد که فقط به صلاحیت شخصی منفی توجه شده نه به صلاحیت واقعی. ماده ۱۳-۷ مقرر داشته که: قانون کیفری فرانسه قابل اعمال نسبت به همه جنایت‌ها و همین‌طور همه جنحه‌ها قابل کیفر با مجازات حبس جنحه‌ای ارتکاب یافته به‌وسیله یک فرانسوی یا یک بیگانه در خارج از قلمرو زمینی جمهوری است هنگامی که بزه دیده در زمان وقوع بزه تبعه فرانسه است. لذا در مورد اعمال قاعده احتساب میزان مجازات اعمال شده در خارج از کشور فرانسه تصریحی مشاهده نمی‌گردد و رسیدگی غیابی و عدم محاکمه غیابی نیز منع یا تجویز نشده است. اصل عدالت و انصاف و تفسیر به نفع متهم قاعده محاسبه را بیان می‌دارد و اصل مورد پذیرش در حقوق بین‌الملل در صلاحیت واقعی نیز تجویز محاکمه غیابی است و از لحاظ مراتب مذکور تبیینی با قانون مجازات اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۲ مشاهده نمی‌گردد.

آنچه در ذیل ماده ۱۰-۱۱۳ قانون جزای فرانسه تحت عنوان بر هر جنایت یا جنبه ارتكابی علیه مأموران یا مکان‌های دیپلماتیک یا کنسولی فرانسه، ارتکاب یافته در خارج از قلمرو جمهوری اعمال می‌شود. موضوع جدیدی است که تحت شمول صلاحیت

واقعی بیان شده و چنین تصریحی در مواد قانونی مجازات اسلامی ۱۳۹۲ ایران مشاهده نمی‌گردد مگر اینکه با تفسیر موسع به‌عنوان بند الف که اقدام علیه نظام یا امنیت خارجی در نظر گرفته شود که از نظر عنصر قانونی نوعی خلل قانونی ملموس است.

۳- مصادیق جرائم مشمول صلاحیت واقعی در حقوق انگلستان

در سالیان گذشته نظام حقوق و قضایی انگلستان را به‌عنوان «کامن لا» می‌شناختند و در سال‌های اخیر قوانین مختلف کیفری و حقوقی در نظام قانون‌گذاری این کشور به تصویب رسیده که سمت‌وسوی نظام حقوقی مدون را در پیش گرفته است و از شیوه عرفی محاکماتی در سال‌های آینده خارج خواهد شد. در حقوق انگلستان قاعده اقتضاء تعقیب متهم به دو روش قابل اجرا است «بدون مداخله» «توأم با مداخله»^۴. منابع حقوقی جزای انگلستان عبارت‌اند از: کامن لا که همان سابقه قضایی عرفی است و قانون مصوب پارلمان. در بررسی قوانین جزایی و سابقه قضایی کامن لا مقررات مدون جامعی در باب مصادیق جرائم مشمول صلاحیت واقعی همانند کشور فرانسه و ایران در کشور انگلستان مشاهده نمی‌گردد و قوانین و جرائم ماهیتی بوده و از این جهت می‌توان آن‌ها را در کنار یکدیگر قرار دارد و به‌عنوان جرم انگاری در جهت حفظ و حمایت از اموال و دارایی در جهت حفظ و حمایت از امنیت کشور یا حفظ و حمایت از اشخاص خاص و غیره تحلیل و تبیین کرد.

۳-۱: در مورد بزه جعل اسناد - اسکناس - قلب سکه و غیره

قانونی در سال ۱۹۸۱ به تصویب پارلمان در انگلستان رسید. «به‌موجب ماده ۱ آن در صورتی که شخصی سندی بدلی بسازد تا آن را به‌عنوان نسخه اصل به کاربرد جعل محسوب می‌شود که جرم جنایی است. جعل اسناد دولتی شامل اسکناس، حواله‌های پستی، اوراق سهام، گذرنامه، چک، چک کارت و کارت‌های اعتباری، استنساخ اسناد ثبت تولد، ازدواج یا فوت و قلب سکه و مهرهای دولتی مشمول قانون مذکور قرار می‌گیرند که در صورت کیفرخواست تا ده سال حبس قابل مجازات هستند که جریان محاکمه در دادگاه شاهی و از سوی قاضی و هیئت‌منصفه انجام می‌شود و در صورت محاکمه به‌صورت اختصاری (بدون کیفرخواست) که در دادگاه بخش رسیدگی شود مجازات آن جریمه هزار پوندی یا شش ماه حبس اسد»^۵.

۴ - شکر چی زاده، محسن، آیین دادرسی کیفری انگلستان (قاعده اقتضاء تعقیب)، چاپ اول، تهران: انتشارات مجد، سال ۱۳۹۴، ص ۲۲.

۵ - رضانی، محمود، یزدان صیقل و مهدی سلیمی، ترجمه حقوق جزای انگلستان، چاپ اول، تهران: انتشارات بهنامی سال ۱۳۸۲، ص ۳۶۱.

۲-۳: بعد از وقایع ۱۱ سپتامبر آمریکا

پارلمان انگلستان در سال ۲۰۰۱ قانونی تحت عنوان «قانون ضد تروریسم» را تصویب کرد که بر اساس آن مراجع امنیتی اجازه دارند مظنونین جرائم ضد امنیتی را از طریق بازداشت بدون چشم‌انداز فوری (ناصحین) یا پیشگیرانه بازداشت نمایند و طبق قانون مهاجرت سال ۱۹۷۱ نیز مقامات اختیار وسیعی دارند که اشخاص غیر انگلیسی را که حضورشان به دلایل امنیتی مساعد نیست بازداشت نمایند.

۳-۳ «قانون خیانت» مصوب سال ۱۳۵۱ میلادی

«مطابق «قانون خیانت» مصوب ۱۳۵۱ میلادی، که هنوز بخش‌هایی از آن در انگلستان معتبر است، اعمال زیر را خیانت و مستحق مجازات اعدام محسوب کرده است:

- ۱- قصد کشتن شاه، ملکه یا ولیعهد.
- ۲- تعرض و بی‌حرمتی نسبت به همسر شاه یا دختر بزرگ و ازدواج‌نکرده او و یا به همسر ولیعهد.
- ۳- به راه انداختن جنگ علیه مقام سلطنت.
- ۴- پناه بردن و مساعدت کردن به دشمنان مقام سلطنت.
- ۵- قلب مهر مقام سلطنت.
- ۶- جعل پول یا وارد کردن آگاهانه آن به کشور.
- ۷- کشتن قضات شاهی.

در حال حاضر فقرات ۱ و ۳ و ۴ به‌عنوان مصادیق بارز خیانت در حقوق امروز انگلستان شناخته شده‌اند و به‌جای خیانت به یک فرد یعنی سلطان، خیانت به کشور و نظام حکومتی آن مدنظر قرار می‌گیرد. جرم خیانت را از نظر حقوق انگلستان هر کس که وظیفه وفاداری نسبت به کشور را بر عهده دارد مرتکب می‌شوند^۶ بنابراین اتباع انگلستان به دلیل داشتن تابعیت انگلستان که مانند رشته‌هایی آن‌ها را به حکومت خود پیوند می‌دهد در هر نقطه‌ای از جهان می‌توانند مرتکب این جرم شوند ولی خارجیان فقط در زمانی که در خاک انگلستان به سر می‌برند و یا به دلیل دیگری این وظیفه وفاداری بر دوش آنان قرار می‌گیرد می‌توانند مرتکب این جرم شوند.

به‌موجب قانون ضد تروریسم مفهوم بسیار وسیعی برای تروریسم در نظر گرفته شده که محدود به اقدام علیه آن کشور نمی‌شود و هر اقدامی طراحی شده برای تحت تأثیر قرار دادن سیاست هر دولتی در هر جای دنیا تروریسم تلقی می‌شود که با تأییدیه وزارت

۶ - میرمحمد صادقی، حسین، جرائم علیه امنیت آسایش عمومی (حقوقی کیفری اختصاصی ۳)، تهران، چاپ بیست و نهم نشر میزان، سال ۱۳۹۴ ص ۳۸ و ۳۹.

کشور بازداشت می‌شود. این قانون هم مربوط به صلاحیت واقعی است و هم صلاحیت جهانی. مطابق این قانون هرگونه عضویت یا تعلق به گروه‌های تروریستی بین‌المللی که همان حمایت و مساعدت به این گروه‌ها است نوعی اقدام تروریستی است و صرف طرف‌داری شامل آن نیست هرچند که گفته شده است این قانون تبعیض‌آمیز است و فقط شامل اتباع غیر انگلیسی است.

نتیجه:

صلاحیت اعمال قوانین کیفری در خارج از قلمرو حاکمیت کشورها بر اساس ماهیت جرم را صلاحیت واقعی می‌گویند که رابطه تابعیت مجرم یا مجنی علیه و محل وقوع جرم نقشی در ایجاد صلاحیت دادگاه‌های داخلی یک کشور ندارند و آنچه مبنای صلاحیت است شدت و اهمیت جرائم ارتكابی هستند که نوعی توسعه صلاحیت تقنینی و قضایی یک کشور در مورد جرائم ارتكابی علیه آن کشور در خارج از آن کشور است که مبنای آن مطابق حقوق بین‌الملل عبارت‌اند از: دفاع مشروع، حفظ نظم عمومی داخلی، ضرورت جلوگیری از بی مجازات ماندن مجرمین، عدم اعتماد دولت‌ها نسبت به تحقق عدالت جزایی توسط دولت‌های بیگانه و حمایت از اقتدار دولت‌ها. شروط تحقق صلاحیت واقعی نیز عبارت‌اند از: وقوع جرم در خارج از کشور، ارتكاب جرائم مشخص و معین، جواز رسیدگی غیابی در حقوق ایران و فرانسه تبعه هر کشوری که باشد و در کشور انگلستان در مورد جرائم امنیتی تروریستی بایستی تبعه خارج باشد.

در مورد محاسبه مجازات اجرا شده در خارج در حقوق جزای ایران و فرانسه و انگلستان اصل محاسبه حاکمیت دارد هر چند در متن قانون ایران در این موضوع صراحت دارد لکن در مقررات جزایی فرانسه و انگلستان تصریح نداریم و به نوعی ممنوعیت نیز نداریم و بر اساس اصول مورد پذیرش حقوق بین‌الملل و عدالت و انصاف قضایی و تفسیر به نفع متهم بیشتر گرایش بر محاسبه وجود دارد.

از لحاظ جرائم موضوع صلاحیت واقعی هر چند از مصادیق مورد پذیرش حقوق بین‌الملل در هر سه کشور توسعه یافته‌اند و به نوعی مصلحت‌اندیشی داخلی شده‌اند لکن در تطبیق حقوق جزای هر سه کشور عموماً از حیث نوع و ماهیت جرائم یکسان هستند لکن از جهت مصادیق اسناد مورد جعل یا مهرهای مورد جعل یا اشخاص طراز اول کشوری اختلافاتی مشاهده می‌شود لکن ماهیت جرائم شبیه و نزدیک به یکدیگر است. البته از حیث مجازات قانونی با یکدیگر فرق دارند که در مباحث حقوق جزای اختصاصی به صورت ویژه قابل مباحثه و تحلیل هستند.

منابع:

- ۱- اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، انتشارات امور بین‌الملل قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران، چاپ دوم، تهران: سال ۱۳۷۸.
- ۲- پورنوری، منصور، حقوق بین‌الملل عمومی، تهران: چاپ اول، ۱۳۸۳، انتشارات مهد حقوق.
- ۳- رمضانی، محمود، یزدان صیقل و مهدی سلیمی، ترجمه حقوق جزای انگلستان، تهران: چاپ اول، انتشارات بهنامی، سال ۱۳۸۲.
- ۴- شکرچی زاده، محسن، آیین دادرسی کیفری انگلستان، چاپ اول، تهران: انتشارات مجد، سال ۱۳۹۴.
- ۵- صابر، محمود، آیین دادرسی دیوان کیفری بین‌المللی، چاپ دوم، تهران، انتشارات دادگستر، سال ۱۳۹۴.
- ۶- پوربافرانی، حسن، حقوق جزای بین‌الملل، چاپ نهم، تهران: انتشارات جنگل، سال ۱۳۹۵.
- ۷- میرمحمد صادقی، حسین، جرائم علیه امنیت آسایش عمومی (حقوقی کیفری اختصاصی ۳)، تهران: چاپ بیست و نهم نشر میزان، سال ۱۳۹۴.
- ۸- میرمحمد صادقی، حسین، حقوق جزای اختصاصی انگلستان، تهران: چاپ اول، انتشارات جنگل، سال ۱۳۹۱.

12-Akehurst - Michael, A modern introduction to 1988 international law. 6th ed, Unwin Hyman.

13-Sorensen, Max. Manual of public international law. Magmillan, New York, 1968.